

Modernin arkeologian anti antiikintutkimukselle

Eeva-Maria Viitanen

Arkeologian voi yksinkertaisesti määritellä ihmisen menneisyyden materiaalisen kulttuurin tutkimukseksi. Useimmiten tutkimuksen kohteena ovat sellaiset ihmisen historian kaudet, joilta ei ole kirjallisia lähteitä – tällöin puhutaan yleensä esihistoriasta. Arkeologisin menetelmin voidaan kuitenkin tutkia myös historiallisia kulttuureja ja jopa aivan uusinta, omaa aikaamme, näistä esimerkkeinä mainittakoon teollisuusarkeologia ja amerikkalaisen arkeologin W. Rathjen "Le Projet du Garbage" (teoksessa *Social Archaeology Beyond Subsistence and Dating*, 1978), joka tutki nykyamerikkalaisten jätteitä. Arkeologian näkyvin osa on kaivaustutkimukset, jotka usein mielletään koko arkeologian sisällöksi. Näin ei kuitenkaan ole, sillä kaivaus on vain tärkeä perustutkimusmenetelmä, jolla saadaan uutta tutkimusmateriaalia.

Materiaalinen kulttuuri käsittää laajasti kaiken ihmistoiminnan tuottaman aineellisen jäämistön, siis kaiken ihmisen itsensä jäännöksistä ja orgaanisesta jätteestä taiteen ja arkkitehtuurin kautta asuinpaikkoihin, kaupunkiin ja valtioihin. Tutkimuskohteena on historiallisten kehityskulkujen lisäksi myös ihmisen suhde aineeseen ja toisaalta materiaalisen ja sosiaalisen kulttuurin suhde eli miten materiaalinen vaikuttaa sosiaaliseen ja päinvastoin. Muista materiaalista kulttuuria tutkivista tieteenaloista, esimerkiksi kansatieteestä ja taidehistoriasta, arkeologia eroaa aikaperspektiivinsä ja materiaalikäsityksensä puolesta: muutoksia tutkitaan pitkän ajan kuluessa ja materiaaliksi voidaan katsoa lähes mikä tahansa aineellinen jäämistö.

Mitä arkeologisesta aineistosta saa sitten selville? Kirjallisten lähteiden puuttuessa arkeologisen materiaalin perusteella pyritään tutkittavasta kulttuurista saamaan selville kaikki mahdollinen kronologiasta talouteen ja sosiaaliseen kulttuuriin – uskonto, yhteiskuntarakenteet jne. Tulkinnot perustuvat usein vertailuun etnografisesti ja antropologisesti dokumentoituihin kulttuureihin – näin erityisesti sosiaalisen kulttuurin tutkimuksessa, jossa äänettömien esineiden kautta pyritään saamaan selville niiden merkityssisältö kulttuurissa. Tilanne helpottuu, mikäli kulttuurista on kirjallisia lähteitä. Tällöin merkityssisältöjä voidaan parhaassa tapauksessa ymmärtää aikaisten omista lähtökohdista.

1960-luvulle saakka arkeologian pääasiallisen kiinnostuksen kohteena olivat esinetytologiat ja kronologia, jotka ovatkin arkeologian tärkeimpiä työkaluja. Kritiikki kulttuurihistoriallista arkeologiaa kohtaan lähti kuitenkin liikkeelle turhautumisesta spesifisten kulttuurikehitysten tutkimukseen ja toisaalta halusta luonnontieteellistä arkeologiaa. Tämän prosessualismiksi kutsutun tutkimussuunnan tärkein tavoite oli luoda yleisiä lakeja ihmisen käyttäytymisestä.

Seurauksena oli lähinnä arkeologian menetelmien, sekä kaivamiseen että löytöjen käsittelyyn liittyvien menetelmien huima kehitys. Pääasiallisena tutkimuskohteena oli talous, mutta samalla tehtiin tärkeitä havaintoja mm. arkeologisten löytöjen formaatioprosesseista eli miten jokin löytö lopulta päätyy arkeologin tutkittavaksi. 1980-luvun alkupuolella syntyi kritiikkinä prosessualismin yleistävyttä ja pahimmillaan ekologista determinismistä vastaan postprosessualismi, joka tutkimussuuntana pyrki jälleen kiinnittämään huomiota historiallisiin ja kulttuurikohtaisiin kehityskuluihin. Postprosessualismi korostaa myös materiaalisen kulttuurin henkisiä merkityssisältöjä ja sen kontekstisidonnaisuutta.

Vaikka arkeologian kentässä nykyisellään ei ole oikeastaan vallitsevaa teoreettista viitekehystä, on se mielestäni muotoutumassa näiden kahden suuntauksen välimaastoksi. Prosessualismi sai aikaan metodologisen kehityksen, mikä on hyödyksi materiaalin käsittelyssä, ja postprosessualismi laajensi käsityksiä siitä, mitä arkeologisesti voidaan tutkia ja millaisia tulkintoja materiaalista voidaan tehdä.

Mitä tällä kaikella on sitten tekemistä klassillisen arkeologian kanssa? Arkeologiaa jaotellaan useimmiten erilaisten ajallisten ja maantieteellisten rajausten mukaan ja klassillinen arkeologia on yksi tällainen osa-alue, jolla on tietyt ajalliset ja maantieteelliset rajaukset (ja nekin vaihtelevat miten milloinkin).

Klassillisen arkeologian tutkimuskohteena ovat pääasiassa kirjallisia lähteitä tuottaneet kulttuurit. Lisäksi rajanveto antiikin arkeologian ja taidehistorian välillä on joskus hyvin vaikeaa. Klassillisen arkeologian tutkimuskohteena on yleensä antiikin materiaalinen kulttuuri ja tutkimuksessa sovelletaan arkeologisia menetelmiä. Tulkinnan apuna on laaja kirjallinen lähdemateriaali – ehkä laajin ja tarkin kaikista muinaisista kirjallisista lähdemateriaaleista. Antiikintutkimuksessa arkeologista materiaalia pidetään kuitenkin usein liian epämääräisenä ja vaikeasti tulkittavana kirjallisiin lähteisiin verrattuna ja siksi se on usein jätetty vaille suurempaa huomiota. Suuri osa antiikintutkimuksen lähteistä on kuitenkin kerätty ja kerätään arkeologisin menetelmin ja ne myös edustavat materiaalista kulttuuria. Kirjalliset lähteet eivät myöskään kata kaikkia ihmisen kulttuurin osa-alueita ja lisäksi niiden alueellinen ja ajallinen edustavuus on useimmiten rajoittunut keskeisiin alueisiin ja tiettyihin aikakausiin. Arkeologista materiaalia sen sijaan löytyy lähestulkoon varmasti kaikilta ajoilta ja alueilta. Kirjallinen materiaali tuskin enää ratkaisevasti lisääntyy – ja sekin lisääntyminen tapahtuu arkeologian avulla – mutta arkeologisen materiaalin määrä kasvaa jatkuvasti ja yhä useammin sitä ei voida tulkita suoraan kirjallisen materiaalin kautta.

Yleisen arkeologian puolella tapahtunut metodologinen ja teoreettinen kehitys ovat pikkuhiljaa löytämässä tiensä myös klassilliseen arkeologiaan. Kehittyneet kaivausmenetelmät mahdollistavat monipuolisen tiedonsaannin alkaen lähdeaineistosta miljööhistoriallisia tutkimuksia varten ja päätyen kirjallisen materiaaliin löytymiseen. Monipuolisen lähdeaineiston kautta kysymystenasettelu muuttuu laajemmaksi ja monimutkaisemmaksi – on otettava huomioon paitsi ihmisen oma toiminta myös ympäristö ja sen suomat mahdollisuudet.

Arkeologia muodostaa solmukohdan kaikelle tuotetulle tiedolle ja arkeologin on parhaassa (tai pahimmassa) tapauksessa pystyttävä yhdistämään synteetiksi huima määrä erilaista luonnontieteellistä ja humanistista tietoa. Esimerkkeinä voidaan mainita nimenomaan miljöötutkimus, antiikin talouden tutkimus sekä antiikin arkielämän tutkimus, joihin arkeologinen materiaali tarjoaa loistavat tutkimusmahdollisuudet. Hyvä esimerkki tutkimuksesta, jossa monipuolinen kenttätyö liitettiin saumattomasti lähteisiin tuottamaan uutta tietoa paitsi villataloudesta myös maanviljelystä yleensä sekä orjuudesta antiikin ajalla, on Cosan kaupungin lähellä sijaitsevan Settefinestren villan kaivaukset.

Klassillinen arkeologia laajasti ja tehokkaasti hyväksikäytettynä tarjoaa runsaasti uusia näkökulmia antiikin maailmaan, uutta tietoa täydentämään ja muuttamaan vanhastaan tunnettua. Yleiselle arkeologialle klassillinen arkeologia mielestäni tarjoaisi oivan kentän esimerkiksi sosiaalisen ja materiaalisen kulttuurin suhteen tutkimukselle.

Fil. maist. Eeva-Maria Viitanen valmistele klassillisen arkeologian alaan kuuluvaa väitöskirjaa Helsingin yliopistossa. Hän on muutama vuosi sitten perustetun Suomen klassillisen arkeologian seuran puheenjohtaja.